

A. 35

Prof. MELINDA PAȘCA

Mulțămătură:

Tri cocoși negri cânta
 Sus în poartă de-a dreapta
 S-auzâm înjerii-n cer cântân'
 Steaua călătorin'
 Bună veste aducân'
 La tăt neamu dimpreună
 Și mnetali, gazdă bună.

De la Aurica Ciontoș,
 Remetea Chioarului, 1976

Colecția**FLORICA LEVENDULA**

A. 36

Colindă de copii

De mnicuț umblam la școală
 Florile dalbe,
 Cu cămașa până-n poale
 Florile dalbe,
 Urlă dracu-n vârș de stin

Moartea la strămoșii noștri

MOARTEA este reprezentată de către popoarele primitive într-un mod fabulos. Ea dă naștere unei lumi guvernate de diferitele tipuri de spirite ale celor răposăți. Putem spune că în acest stadiu al evoluției umane lumea de **Dincolo** este receptată ca un *teritoriu daimonic* detașat de spațiul terestru, dar cu care poate intra în contact în anumite circumstanțe. Spiritele malefice sau benefice vor da naștere credințelor legate de *lumea strămoșilor*, a *eroilor* și a *zeilor*, ce intră în contact cu spațiul teluric prin genealogia magico-mitică.

Deși nu posedăm informații suficiente despre atitudinea strămoșilor noștri în fața morții, putem extrage unele date din rezultatele cercetărilor arheologice efectuate pe teritoriul nostru. Ele aduc unele informații legate de riturile funerare practicate în epoca predacă. În numeroase peșteri au fost descoperite crani de urs care datează din acea perioadă. S-a ajuns la concluzia că **Ursul** a reprezentat probabil, primul *totem* al înaintașilor noștri. Sacrificiul ritual al acestuia putea reprezenta un eveniment încărcat de reminiscențe magico-simbolice și a fost pus adesea în legătură cu semnificația morții. Prin fenomenul hibernării acest animal a ajuns probabil, să reprezinte pe aceste meleaguri o imagine a morții și a renașterii Naturii, care s-a prelungit până în zilele noastre sub forma *măștilor* din ciclul sărbătorilor de iarnă. La multe popoare din emisfera nordică este răspândită credința conform căreia **Ursul** ar fi fost inițial o ființă umană, însă din cauza unei greșeli din trecut el a atras asupra sa mânia divină care s-a transformat într-un animal: „*Ca animal htonian și lunar Ursul posedă virtuți apotropaice, medicale și meteorologice. Străvechiul cult al ursului în spațiul carpato-danubian se manifestă în numărul mare de << Zile ale Ursului >> din calendarul popular.*“

El a fost considerat de către strămoșii noștri un *animal mitic* de care ei și-au legat originile. **Ursul** a dat probabil naștere unor rituri inițiatice în cadrul comunității, datorită simbolismului său legat de *reînnoirea ciclică a Naturii*. Tracii au văzut în el o primă imagine a morții și renașterii pe care au căutat să o experimenteze pentru a-și învinge teama față de moarte. Deoarece acest animal prezintă unele trăsături antropomorfe și poate muri și învia odată cu Cosmosul, omul străvechi a ajuns prin intermediul acestuia la o identificare a destinului uman cu această ciclicitate. Ea îi conferă ființei speranța într-un nou început situat **Dincolo** de moarte. Tot cercetările dovedesc faptul că tracii au manifestat la început un sentiment de teamă față de cadavru, de aceea îl părăseau chiar în locul în care a survenit moartea acestuia. Ulterior îl vor ascunde în afara așezărilor, în locuri ferite de circulație pentru ca umbra sau spiritul lui să nu tulbure liniștea comunității. Virtuțile magice ale hotarului se consideră că puteau îndepărta eventualele defecte malefice ale defuncțiilor. Abia într-o etapă ulterioară, va fi atestată pe

Fiecare are necazul lui.

teritoriile noastre înhumarea. *Craniile umane* detașate de schelet au fost îngropate doar izolat. Ele au îndeplinit un *rol magico-simbolic*, fiind puse de regulă în legătură cu sediul forței fizice și spirituale ce rezidă în om. Pot reprezenta o imagine a morții ca preludiv al viitoarei renașteri. Pornindu-se de la credința în existența *spiritelor malefice*, s-a ajuns la convingerea că acestea au capacitatea de a pătrunde în corpurile lipsite de viață pentru a le reînvia. Așa se explică apariția în mentalitatea arhaică a *cadavrelor vii* care își fac simțită prezența în cadrul comunităților umane, căutând să se răzbune sau să-și asigure traiul prin apelul la resursele oamenilor. Pentru a evita acțiunile răuvoitoare ale acestora s-a remarcat practicarea **antropofagiei rituale**, atestată chiar și pe teritoriile noastre. Cei considerați *strigoii* sau *moroi* erau exhumati de către membrii familiei, pentru a li se anihila puterile: fie erau decapitați, fie le era străpunsă inima cu fierul înroșit sau li se extirpa cordul pentru a fi consumat de cei apropiați. Fenomenul s-a prelungit în riturile funerare ulterioare din regiunile țării. În Vrancea se regăsea nu demult o reminiscență a acestei practici în prima pomană a mortului. Se așeza hrană în coșciugul acestuia, pentru ca membrii familiei să o consume. În unele teritorii, s-a atestat chiar mușcarea unor așchii din colțurile sicriului de către cei apropiați defunctului. În vechime, asemenea rituri cu valențe magice se considera că aveau capacitatea de a îndepărta posibilele efecte malefice ale cadavrului. O imagine întâlnită frecvent la strămoșii noștri a fost cea a *cavalerului trac*. El a fost pus în legătură cu *eroizarea morților* de către comunitatea tracă. Aceasta a văzut în imaginea cavalerilor ipostaza unor *strămoși mitici*. Ei apar și sub forma unor protectori ai comunității din care fac parte, reprezintă totodată o imagine a confruntării cu forțele răului ce pun în pericol echilibrul și stabilitatea grupului social. Teama inițială a strămoșilor noștri față de cadavru ne trimite la constatarea că în mentalitatea lor moartea nu era concepută drept o încetare categorică a existenței. Un trup inert, lipsit de viață, nu ar avea cum să reprezinte o amenințare pentru supraviețuitori dacă nu

Foto F. Săteanu, Cimitirul vesel, Săpânța

*Florile dalbe,
Că s-o pierdut om creștin
Florile dalbe,
Că dracu n-are pă nime
Florile dalbe.*

*De la un grup de copii,
Remetea Chioarului, 1976*

A. 37

Mulțămnicură

Bună sara, doamnă gazdă,
Mândru ț-ai gătat pân casă
Pă la uși cu pupi de ruji
Pă la ferești cu flori
domnești
Nu-i modru să-mbătrânești.

*De la un grup de copii,
Remetea Chioarului, 1976*

**Colecția
EMILIA BERINDAN**

A. 38

Colindă

Jos în Țara Românească

Jos la Țara Românească
Iadăra, iadăra, i le dobre,
i le brad
Frunză verde iadăra.
Ieste-o grădină domnească
Și nu-i cine s-o-ngrijască
Că doamnă-sa Iuăniță
S-o făcut călugăriță
La biserică-n Bistrița
Și domnu-so Iuănaș
S-o făcut călugăraș
La mănăstire la Blaj.

De la Aurica Ciontaș,
Remetea Chioarului, 1976

ar fi existat credințe legate de continuitatea sufletului după moarte. După o perioadă îndelungată de conviețuire cu semenii, e dificil de acceptat ca cei răposați să se îndepărteze complet de cei apropiați. Se naște astfel convingerea că spiritele lor vor continua să viziteze periodic comunitatea din care au făcut parte, participând la viața celor pe care i-au lăsat în urmă, pedepsindu-i atunci când își neglijează obligațiile față de ei ori când nu au reușit să-și finalizeze litigiile din timpul vieții. Contactul cu popoarele migratoare și legăturile îndelungate dintre acestea vor exercita o puternică influență asupra mentalității traco-dace. Vor apărea o serie de credințe noi, în vreme ce altele vor dispărea sau vor fi asimilate de către autohtoni. Aceste credințe vor fuziona mai târziu cu cele grecești sau romane, după cucerirea teritoriului nostru de către Imperiul Roman. Izvoarele din această perioadă aduc puține informații despre strămoșii noștri. Ele amintesc de cultul Zeiței Lunii, sub numele de **Bendis**, atestată la poporul întâlnit pe teritoriile ocupate. Cunoaștem faptul că simbolismul astrului este corelat la mai multe popoare cu cel al **Soarelui** și cu al transformării fazelor din evoluția Lunii pe boltă, conform acestora ea crește, descrește și dispăre, însă această dispariție nu este niciodată definitivă: „*Sintezele mentale care au devenit posibile datorită revelării ritmului lunii, pun în relație și unifică realități heterogene, simetriile lor de structură sau analogiile lor de funcționare n-ar fi putut fi descoperite dacă omul primitiv n-ar fi observat intuitiv legea variației periodice a astrului.*”

Luna conferă omului primitiv prima imagine a morții prin dispariția ei periodică. Deoarece reapare la scurt timp, se presupune că și ființa umană poate cunoaște o evoluție similară cu cea a astrului. Din această cauză, numeroase divinități lunare sunt considerate htoniene și funerare. Acesta este probabil și cazul zeiței **Bendis**, venerată de poporul traco-dac. Ea devine o dovadă a faptului că ideea continuității vieții omului după moarte nu le-a fost străină strămoșilor noștri, fiind concepută ca o trecere într-o altă formă de viață și în societatea romană. Inițial, locuitorii Romei își îngropau decedații în interiorul casei, iar apoi alături de aceasta. Ei credeau, de asemenea, în esența divină a sufletului. **Cultul morților** prevede în acest sens ridicarea unor altare în cinstea decedaților în cazul fiecărei familii. El își avea locul în incinta casei și aici fiecare aducea ofrande și închina rugi rudeniilor moarte. În cazul incinerării trupului, urna în care se afla cenușa celui răposat era așezată pe *altarul* casei, fiind protejată astfel de focul sacru aprins mereu aici. Periodic, acestor suflete li se închinău *sacrificii* pentru a le obține sprijinul sau pentru a evita transformarea lor în genii răufăcătoare. Ulterior, din cauza răspândirii molimelor, se va interzice înhumarea morților în vecinătatea locuințelor. S-au creat zone anumite destinate îngropării cadavrelor, care erau situate în exteriorul sau la marginea hotarului. Cu toate că morții puteau fi incinerați, în cele din urmă accentul va cădea pe înhumarea lor. Arderea trupului fusese considerată o eliberare totală a spiritului din captivitatea cărnii, însă treptat se renunță la această practică; probabil de teamă că sufletul să nu fie afectat în vreun fel de flăcările purificatoare.

Căinele bătrân nu latră degeaba.

Trecerea într-o altă lume

Din cele afirmate până acum putem sesiza faptul că pretutindeni în lume **Moartea** devine un **Prag** ce desparte lumea cunoscută și accesibilă omului de cea nepătrunsă, situată **Dincolo** de existența telurică. Pragul este conceput, drept un spațiu aflat la limita dintre *Sacru* și *Profan*. El simbolizează desprinderea dintr-o anumită stare și posibilitatea încorporării într-o alta, superioară celei inițiale. Cercetările realizate de-a lungul timpului, cu deosebire cele întreprinse de Arnold van Gennep asupra **riturilor de trecere**, demonstrează că cele care implică ideea separării de starea anterioară sunt mult mai simple și mai puțin numeroase în comparație cu cele care se leagă de noțiunea de **Prag**. Ele au o durată și o complexitate mai mare, ceea ce le poate oferi chiar o anumită autonomie în comparație cu celelalte momente rituale pe care ideea de **Trecere** o include. În acest context, riturile funerare legate de agregarea celui răposat în lumea celor morți sunt considerate foarte importante. Acestea variază în funcție de popor, vârstă, sex, poziție socială și sunt mai elaborate, deoarece oamenii au concepții diferite despre lumea de **Dincolo** și alcătuirea ființei lor. Timpul destinat **doliului** după persoana defunctă reprezintă o perioadă de **Prag** pentru supraviețuitori, în care aceștia intră prin rituri de separare și din care ies prin cele de reintegrare în colectivitatea căreia îi aparțin. În unele situații, faza de prag a celor apropiați decedatului este opusă celei care îl vizează pe acesta, iar alteori ele coincid. Pe parcursul doliului, rudele defunctului alcătuiesc o societate specială, situată la nivel simbolic între lumea celor vii și lumea celor morți. Regulile sociale depind în această situație de gradul de înrudire al celor afectați cu decedatul și sunt sistematizate conform specificului fiecărui popor de a percepe această alianță. **Doliul** suspendă o vreme viața socială a indivizilor implicați. Durata sa e cu atât mai îndelungată cu cât legătura lor cu cel care a părăsit lumea celor vii este mai strânsă, sau cu cât situația socială a acestuia a fost mai înaltă. În cazul în care defunctul a îndeplinit o funcție importantă în comunitatea respectivă, doliul implică și afectează întreaga societate. În riturile funerare, perioada de prag este marcată inițial din punct de vedere material, prin păstrarea mai mult sau mai puțin îndelungată a cadavrului în spațiul destinat acestuia și de **priveghiul** care are loc la căpătâiul său în acest interval. Unele popoare considerau că morții nu pot să-și înceapă călătoria spre *Lumea Sufletelor* atâta timp cât trupul le baricadează drumul. Se recurgea la diverse modalități de a înlătura carnea acestuia, sau era pur și simplu lăsată să putrezească. În astfel de situații, perioada de prag se mărește. Uneori intervalul cuprinde mai multe etape și abia în faza post-liminară îmbracă forma comemorării. Riturile de separare prezintă și ele o mare diversitate la nivelul comunităților. Amintim printre acestea obiceiul întâlnit pretutindeni de a transporta cadavrul în cimitirul aflat în afara comunității, arderea obiectelor sale personale, ablațiunile rituale și interdicțiile de diferite tipuri în ceea ce privește defunctul. Indiferent de felul în care popoarele își imaginează lumea de **Dincolo**, pretutindeni se regăsește ideea că sufletul mortului are de

Colecția
FLORICA LEVENDULA

A. 39

Umblatul cu colindatul

*Feciorii să duc sânğuri la
fetc. Da' bătrânii să strâng
iară cu femei și care are pă
cineva acasă las-acasă, care
nu, sânğuri nu pe să duc, să
nu hic casa sânğură.
Zăce-ț-oi o corindă?*

Ce vedere minunată
Din Viflaim ni s-arată
Cerule strălucă
Înjerul vinea
Pe-o rază curată.
În coliba păstorească
Vrut-au Domnul să se nască
Fiul său cel sfânt
Nouă pe pământ

Ușa deschisă primește pe oricine.

Să ne mântuiască
 Păstorilor din câmpie
 Le vestește-o bucurie
 Că-ntr-acest oraș
 Într-un mic lăcaș
 S-au născut Mesia
 Isus păstorul cel mare
 Turmă ca iel nime n-are
 Noi îl laudăm
 Lui ne închinăm
 Cu credință tare.

Ștefan Buzdugan, 70 de ani,
 Remetea Chioarului, 1976

întreprins o **Călătorie** spre un alt tărâm. În acest scop, supraviețuitorii trebuie să-i pregătească cele necesare atât din punct de vedere material (*haine, apă, alimente, bani, unelte, etc.*), cât și magico-religios (*amulete, cuvinte și obiecte magice*). Frecvent, unii membri ai comunității, considerați a fi înzestrați cu puteri speciale, au rolul de a facilita drumul sufletelor spre noua lor stare. Intră în această categorie șamanii, preoții și diferitele ființe mitologice de tipul zoritoarelor, întâlnite în ceremoniile funerare ale poporului nostru.

Mesele comune date în cinstea mortului sunt ocazii ce urmăresc să refacă legătura cu sufletele defuncților, aflate în perioada de prag, și caută să le asigure agregarea în noua situație. Mereu vine însă un moment în care această legătură se rupe definitiv, iar societatea se reconsolidează în urma perioadei de criză. Din această clipă, morții colectivității vor fi comemorați doar în sărbătorile destinate acestora. Cunoaștem faptul că atunci când intervine **moartea** unui membru al colectivității ea afectează toate elementele sale componente. Întreaga societate se confruntă în aceste situații cu un *moment critic* care implică nevoia restabilirii echilibrului la nivelul acesteia. În acest context, etapele pe care le cuprinde ritualul funerar permit depășirea perioadelor de criză și restabilirea ordinii inițiale din cadrul comunităților umane.

Concepția românilor asupra morții

Pretutindeni moartea aduce cu sine experimentarea unor sentimente contradictorii. Ele se reflectă în momentele esențiale ale ceremonialului funerar. La încetarea din viață a unui membru al colectivității, întreaga comunitate se adună în jurul muribundului pentru a-i face mai ușoară agonia. **Moartea** devine un fenomen social. Imediat ce ea s-a produs, rudele apropiate caută să deschidă larg ușile și ferestrele casei pentru ca sufletul celui răposat să poată părăsi în voie trupul și să-și ia zborul. Se face apoi scaldă rituală a decedatului în scopul purificării acestuia, însă și pentru a ține departe forțele malefice care ar putea să-i tulbure odihna. Se consideră că **apa funerară** are o funcție cosmologică și magico-terapeutică. Ea *dizolvă trupul* defunctului, anulează condiția umană a acestuia și ajută la dobândirea unui mod elementar de existență în așteptarea revenirii sale în *circuitul cosmic* sau al eliberării definitive din planul teluric. Se crede că în acest interval *sufletul suferă*, suferință exprimată în mentalitatea arhaică prin **sete**. De aceea se practicau frecvent libațiunile rituale. Se urmărea în acest mod potolirea suferinței defuncților și diluarea ultimelor trăsături umane ce le-au rămas, spre a putea renaște într-o nouă stare ființială. **Apa** are virtuți germinative și dizolvante. Ea reprezintă în scaldă mortului dezintegrarea finală a materiei și transformarea acestuia în spirit. Remarcăm și în mentalitatea tradițională românească nevoia de a pregăti corespunzător trupul în vederea înhumării. La fel ca și în credințele egiptene se consideră că între *suflet* și *corp* legătura se menține o anumită perioadă în urma decesului. Corpul era spălat, îmbrăcat și așezat cu picioarele către răsărit pentru a simboliza începutul noii sale existențe spre care urmează să se îndrepte. Comportamentul oamenilor exprimă mereu speranța în salvare și

Haida, necazule, da haida sânгур!

Nemurire. Totuși, în astfel de cazuri se manifestă o izbucnire a durerii datorată morții cuiva drag, durere pe care o regăsim ilustrată foarte bine în *bocete*. Ele exprimă sentimentele profunde ale celor afectați și constituie totodată momente ale exteriorizării suferinței necesare din punct de vedere psihologic.

Doliul are în centru trupul defunctului. După un timp acesta trebuie îndepărtat, deși, concomitent, apare tendința celor apropiați de a-l conserva. Riturile exprimă foarte bine această oscilație permanentă între dorința de a menține legăturile cu defunctul și de a o rupe în același timp. Contactul cu acesta este considerat periculos și necesită o purificare ulterioară prin ilustrații rituale spre a îndepărta eventualele efecte malefice ale morții asupra celor cu care ea a venit în contact. Ritualul înmormântării îl obligă pe om să-și înfrângă repulsia și temerile, să se confrunte cu imaginea morții și să conștientizeze natura efemerității sale. Totodată îi oferă o reprezentare a lumii aflate **Dincolo** de moarte, complementară celei cunoscute, care contribuie în același timp la restabilirea echilibrului său psihic. A treia zi după repauzare, urmează înhumarea cadavrului. După ce acesta e scos afară din casă ușile se închid în urma lui, simbolizând începutul **Călătoriei** sale fără întoarcere. În timpul ei datina cere să fie efectuate un anumit număr de *stări* sau *popasuri* puse în legătură cu imaginea vânilor de pe *Cealaltă Lume*. Știm că în mentalitatea arhaică *Cerul* prefigurează splendoarea și măreția **Cosmosului**. După ridicarea sa de la *Pământ*, moment menționat în toate miturile de origine, între cele două elemente s-a născut un spațiu numit *Văzduh*. Aici se consideră că sălășluiesc: vânturile, norii, ploaia, ninsoarea, duhurile și forțele supranaturale. Făpturile mitice, benigne și maligne, trăiesc aici într-o permanentă înfruntare. *Vameșii văzduhului* sunt urmași ai spiritelor luminoase care au căzut din *Cer* datorită mâniei divine și s-au întunecat, căpătând atribute malefice. Aceste ființe păzesc **Vămile** mitice prin care sufletele morților urcă spre *Cer*. Fiecare dintre ele sunt considerate Praguri puse în legătură cu păcatele capitale din timpul vieții defunctului. În fața lor, sufletul trebuie să dea socoteală. Fenomenul ne trimite cu gândul la judecarea morților de către *Tribunalul* lui *OSIRIS* din mitologia egipteană. Ultima punte pe care **Sufletul** trebuie să o treacă este considerată cea mai primejdioasă, deoarece este situată înaintea *Porților Raiului*. Ea este foarte îngustă, asemenea paloșului și lungă cât un curcubeu. Aici defunctul este călăuzit doar de lumânarea care i s-a pus în mână. Se crede că cea a păcătosului se stinge, iar el va cădea în hăul aflat sub acest **Pod** care nu este altceva decât o cale spre *Iad*. Oamenilor drepecți se spune că le cresc aripi și astfel ei vor putea pătrunde în tărâmul paradisiac. Înainte ca această imagine a *Raiului* ca punct final al **Călătoriei** întreprinse de răposat să se nască sub influența creștinismului, drumul sufletului avea drept scop integrarea în *lumea strămoșilor*. Deși ea nu le era cunoscută celor vii, devine o lume presupusă, iar scenariul înmormântării încearcă să-l familiarizeze pe individ cu această imagine și să-i dea o reprezentare cât mai apropiată de universul cunoscut, accesibil omului. Elementele de rit ale ceremonialului funerar din societățile tradiționale românești au ca

Colecția
IOAN POP

Bocet

A. 40

Ai de mine, măi, moșu'

Ai de mine, măi, moșu'!
Uită-te păstă sălaș
Ce grădină mândră laș'.
Nu lași grădină cu flori
Că lași fete și feciori,
Că lași gineri și surori.
Lași nepoți și lași nepoate
Te duci și le lași pe toate
Lași nepoți și strănepoți
Te duci și ne lași pe toți
Multe în lume ț-ai lucrat
Pîntru tri scânduri de brad
Mult în lume ț-ai muncit
Pîntru tri cozi de pământ.

*Vezi că nime' nu zâce cătă
mort că "Doamne, ce ți-i
face?" ci numa "Doamne, ce
m-oi face?"*

Uă, de mine, hăi, moșu',
Io te cânt ca pă un tată
Mi-ai dat zestre ca la față
Nu mi-ai dat că n-am avut
Da' nu strică mult pă mult.

*De la Anisâie Țicală, 38 de
ani, Dragomirești, 1980*

A. 41

Bocet

Uă, de mine', hăi moșu',
Ușor să-ț sie lutu
Mândru ț-o fost cuvântu'
Ușoară țarna să-ț sie
Bun ai fost și de-omnie.
Oridiunde mi-am vinit

fundament formele sale rituale străvechi. Ele se regăsesc cu deosebire în mitul **Dalbului de Pribeag**, metaforă de simbol al *Călătoriei Sufletului* spre lumea de **Dincolo**. Cert este, însă că pentru a înțelege semnificațiile înmormântării din comunitățile arhaice, trebuie să avem în vedere substratul mitologic al acesteia care este reactualizat de fiecare dată când necesitățile o cer: „*Eterna repetare a gesturilor exemplare și eterna întâlnire cu același Timp mitic al originii, sanctificat de zei, nu implică pentru omul religios din societățile primitive și arhaice o viziune pesimistă asupra vieții, dimpotrivă, datorită acestei eterne reîntoarceri la izvoarele sacralului și ale realului, existența omenească i se pare a fi ferită de nimicnicie și de moarte.*“

Mitul **Marelui Drum** pe care istoricii religiilor l-au identificat cu cel al **Marii Treceeri** într-un alt nivel existențial, reprezintă în cadrul ritualului funerar o metaforă a inițierii supreme, fiind considerat cel mai important simbol din cadrul credințelor ce caută să illustreze accesul spre lumea celor morți și taina pe care moartea o ascunde. Mitul cuprinde un întreg sistem de arhetipuri și simboluri prin

intermediul cărora se urmărește să i se confere naturii enigmatice a existenței o explicație rațională, apropiată de nivelul de înțelegere al comunității. Sesizăm că adesea planul real și cel mitic din cuprinsul ritualului funerar interferează. Similar celorlalte popoare, în perioada arhaică și românii au posedat o mitologie a morții. Semnificațiile sale s-au pierdut de-a lungul timpului, dar ea continuă să aibă un rol esențial în încercările de a decifra riturile întâlnite în cadrul ceremonialului funerar. Știm că în vechile comunități cuvintele au dublat de regulă discursul folcloric regăsit la nivelul non-verbalului (gestual, obiectual, simbolic). În faza pur ritualică a înmormântării limbajele non-verbale erau singurele implicate în desfășurarea sa. Ele cuprindeau o serie de acte elementare, ce răspundeau unor cerințe practice esențiale. Tipul de limbaj dominant a fost cel simbolic, iar formele discursive ale ceremonialului funerar aveau la bază elementele arhaice de cult și mitologia aflată la fundamentul lor. Ele pot fi reconstituite prin apelul la formele discursive străvechi și elementele lor componente, iar nu în

Foto F. Săteanu, Cimitirul vesel, Săpânța

**Un tată poate hrăni zece coconi,
Da, zece coconi nu pot hrăni un tată.**

ultimul rând prin apelul la mitologia generală. Ceremonialul funerar ascunde o succesiune de secvențe ritualice care marchează momentele sale semnificative, inclusiv cel al separării sufletului de lumea celor vii și agregarea sa în cea a strămoșilor. Accesul în această țară mitică nu are loc imediat ce persoana a decedat. Înainte de a ajunge acolo, **Sufletul** trebuie să parcurgă un drum lung și presărat cu obstacole.

Călătoria prezintă în consecință mai multe etape care trebuie străbătute. În primele nouă zile se consideră că defunctul re trăiește fiecare moment al vieții sale, ziua rătăcind pe toate drumurile și prin toate locurile cunoscute, iar noaptea revenind în casa în care a locuit spre a se odihni. Pornind de la această credință, membrii familiei îi lasă la fereastra casei un pahar cu apă, o farfurie cu făină și o pâine, hrană ritualică destinată celui plecat dintre ei. În următoarea perioadă, până la pomana de la patruzeci de zile realizată în cinstea mortului, sufletul, însoțit de mai multe ajutoare, parcurge un drum similar cu cel al *pribeagului*. Va trece prin spații mai mult sau mai puțin ostile, asemenea sufletelor din *Cartea Morților* egipteană. Apare în context posibilitatea întârzierii sau rătăcirii sale ca rezultat al necunoașterii semnelor ce îi apar în cale. Imposibilitatea depășirii unor **Praguri**, poate duce la revenirea sufletului sub forma unui spirit malefic (*strigoi, moroi*), în schimb, **Trecerea** lor implică automat separarea treptată de lumea celor vii. Drumul **Sufletului** nu se încheie aici, începând cu această etapă informațiile devin mai incerte. Se consideră că după intrarea sa în lumea de **Dincolo**, urmează o altă perioadă în care el trebuie să fie acceptat aici, interval cuprins de regulă între pomana efectuată la patruzeci de zile de la deces și cea de la un an. Urmează apoi o etapă mai lungă ce marchează timpul necesar integrării în această **Lume** (1-3 ani pentru copii, 1-5 ani pentru tineri nelumiți, 1-7 ani pentru maturi). După despărțirea răposatului de membrii familiei prin intermediul iertăciunilor **Sufletul** își poate începe **Călătoria**. Drumul său presupune mai multe piedici care trebuie învinse și care sunt marcate și în planul real al ritualului funerar. Prima dintre ele vizează alegerea corectă a drumului. Se sugerează aici ideea căutării, dublate de simbolismul inițierii. Sunt date în acest sens indicații precise în vederea **Călătoriei**, asemenea celor legate de calea urmată de sufletele egiptenilor sau tibetanilor. Se insistă asupra felului în care defunctul poate scăpa de primejdiile care-l așteaptă. Toate piedicile sunt reliefate, atât în planul real al ceremonialului, cât și în cel mitic, subliniat de către poezia cu caracter ritualic ce însoțește înmormântarea. Observăm că și la poporul român magia cuvântului dublează actele ritualice.

Podul sau **Punțile** din calea sufletului reprezintă de fapt simboluri ale **Trepte** inițiatice. Trecerea peste ele presupune plată **Vănilor** văzduhului prin *bani, colaci* sau *lumânări* ce devin în această situație *obiecte magico-ritualice*, așezate de regulă alături de cel răposat tocmai în acest scop. *Banii* reprezintă aici conștientizarea stării în care se află **Sufletul** și a voinței sale de a depăși obstacolul, iar *colacul*, o formă de acceptării a stării de defunct. Parcurgerea drumului implică existența unor locuri puternic marcate la nivel simbolic, cum

Șohan ni, nu m-ai sfădit,
Fără tăt mândru-ai grăit.
Vai, de mine, hăi moșu',
Pustâie mi-a si casa
Dacă nu-i si dumăta.
Pustâi mi-a si ocolu'
Dacă nu-i si pân dânsu
Vai, de mine, hăi moșu'
Dac-acolo ți-î sosî
Cu socru ti-întâlni
Și spune ce-i socoti
Și socru te-a întreba
Cum îi rându' p-aicea
Rându-i bun și tăte-s bune
Doru' lui ne duce-n lume
Dac-a vre rându' să-l știe
Spune-i el, acas' să vie
Dac-a vre rându să-l vadă
Spune-i acasă să pornească
Tri zâle să nu rămâie
Și după mine să vie
Tri zâle să nu să treacă
După mine să pornească.

De la Anisăie Țicală, 38 de ani, Dragomirești, 1980

**Când te înșeală o dată îi de vină el,
Când te înșeală a doua oară, ești de vină tu.**

A. 42

În drum spre sintirim

La ușa de sintirim
 Noi, moșu', ne despărțim
 La ușa de temeteu
 Rămas bun moșucu' meu
 Ai, de mine, hăi moșu'
 Hăi, moșu', unde-i durni
 În grădină cu morții
 De cinat unde-i cina?
 La o măsuță rotată
 Cu tăți morții laolaltă.

De la Anisăie Țicală, 38 de ani, Dragomirești, 1980

A. 43

Strigături la mnireasă

Ieșiți mute din bordei
 Și videț', afară ce-i
 Că vinim din fundu' lumnii
 Ș-aducem pă sora ciumii.
 (Era făcută pântru
 mnireasa urâtă.)

De la Maria Petrovan,
 Dragomirești, 1980

sunt *Răscrucea* și *Fântâna*. Ambele trimit la ideea de **Centru** și **Limită** în gândirea de tip simbolic, sunt legate de parcurgerea unei etape din lunga călătorie a mortului și începerea unui nou interval care trebuie străbătut. În aceste locuri maleficul și beneficul fuzionează. Spațiile respective sunt destinate meditației și alegerii de a continua sau nu drumul. Evident că revenirea implică transformarea în spirit malefic. Pentru ca sufletul să poată atinge țelul călătoriei sale, trebuie să răzbată prin toate piedicile aflate în lumea de **Dincolo** de mormânt, iar pentru aceasta are nevoie de sprijin. Fie supraviețuitorii caută să-i acorde ajutorul necesar, prin pomene, animale sacrificate sau obiecte rituale, fie **Sufletul** și le obține singur prin plata acordată celor ce păzesc **Vămile** prin care trebuie să treacă.

A. Susținerea sufletului de către lumea celor vii

a) **Toiagul**, numit în unele regiuni și *Statul*, reprezintă o lumânare ce are dimensiunile mortului și se încolăcește asupra acestuia. Este un simbol al reazemului fizic și psihic pentru omul considerat *bolnav de moarte*. Devine o *Cârjă* ce ajută defunctul să înainteze, preluând și simbolismul *Lumânării*, deoarece arde permanent în cele trei zile, cât trupul rămâne în casă. *Toiagul* reprezintă o imagine a verticalității și a *șarpelui* încolăcit considerat în vechime și un simbol al morții și al vieții, ce capătă aici atribute psihopompe.

b) **Lumânarea** devine o imagine a *focului ritual* cu atribute purificatoare. Asigură lumina necesară Sufletului în lumea de *Dincolo* și simbolizează *scara spre cer* a celor răposați. Fiind și ea un simbol al verticalității permite comunicarea dintre nivelele cosmice.

c) **Colacul** este un obiect al *sacrificiului ritual*, legat în mod direct de cultul morților la români. Se dă drept *pomană* participanților și reprezintă din perspectivă simbolică trupul spiritual al defunctului. Facilitează astfel transferarea păcatelor acestuia în pâinea ritualică. Aceași interpretare i se dă și *colivei*.

d) **Crucea** este cel mai cuprinzător simbol total. Pe lângă faptul că este un însemn mortuar cuprinde în sine toate energiile Universului. Are puterea de a îndepărta duhurile rele deoarece este un simbol al *Centrului* și al capacităților sale magice. În ea se întâlnesc *Cerul* cu *Pământul*, *Verticalul* cu *Horizontalul*, devenind o reprezentare a punctului în care rezidă toate forțele cosmice.

e) **Oaia** se dă pomană peste sicriul mortului. E un simbol al *purității* și al *nevinovăției*, devenind un *adjuvant* al *Sufletului* în drumul ce-l are de parcurs.

f) **Gâsca** este legată direct de simbolistica apei și se consideră că o poate găsi și pe lumea de *Dincolo*. Se dă de pomană pentru a potoli *setea* defunctului, deoarece ea îi poate indica locurile în care se poate găsi apă și îl poate răcori cu aripile sale stropindu-l.

g) **Găina** se consideră că merge înaintea *Sufletului* pe calea ce o are de străbătut și scormonește prin buruieni și spini pentru a-i face cărare acolo unde este cazul. Astfel, se evită rătăcirea decedatului și revenirea lui sub formă de strigoi.

h) **Cocoșul** are o funcție *apotropaică*. Cântecul său îndepărtează puterile răului și este înzestrat cu darul cunoașterii secretelor vieții și morții îndeplinind rolul unui animal psihopomp.

i) **Rugul** îi servește răposatului drept *gard* apărându-l de spiritele malefice sau fiarele din lumea de *Dincolo*. Se așează alături de trup în acest scop.

j) **Bradul** reprezintă un *dublet* al defunctului și este asociat și cu *Arborele Cosmic*. Devine un simbol al *verticalității* și o *punte* de acces a celui decedat spre înaltul *Cerului*. Obiectele ritualice, animalele jertfite simbolic prin aruncarea lor peste groapă și pomenele care se dau pe parcursul ceremonialului funerar, pot îmbrăca diverse funcții în mentalitatea omului arhaic. Cele amintite sunt întâlnite cel mai frecvent în desfășurarea înmormântării la poporul român, dar lista rămâne deschisă, deoarece fiecare din regiunile țării poate adăuga și alte elemente specifice zonei.

B. Adjuvanți ai Sufletului aflați în lumea de Dincolo

a) **Calul** este cel mai cunoscut animal din mitologia românească și nu apare niciodată ca un obstacol în calea *Sufletului*, ci drept o *călăuză* fidelă a acestuia. În legende și basmele românești el reprezintă unicul animal ce poate trece nepedepsit pragul dintre cele două lumi. Aceleași valențe și le păstrează și în cadrul ceremonialului funerar, însă apare mereu în acest context ca un animal psihopomp care ajută sufletul să ajungă cu bine în noua lume care i se înfățișează.

b) **Vidra** este un *adjuvant* cu simbolistică duală. Cele mai multe vămi pe care *Sufletul* le întâlnește, se află pe malurile apelor pe care acesta trebuie să le treacă. Ele sunt păzite de o serie de ființe cu puteri supranaturale ce trebuie înduplecate. Una dintre acestea este *Vidra*. Symbolismul ei este pus în relație cu cel al *Cățelului Pământului* care, conform credințelor din popor, păzește primul Pod care face legătura dintre *Cer* și *Pământ*.

c) **Lupul** este considerat un animal sacru de către poporul român, reprezentând strămoșul nostru mitic. Atât pe *Pământ* cât și *Dincolo* el este o funcție inițiativă. Aceași simbolistică o prezintă și *ursul*, văzut drept un geamăn zoomorf al omului. *Ursul* este menționat și el adesea ca păzitor al vâmlor în lumea de după moarte și asemenea *lupului* devine un *adjuvant* al sufletului odată ce acesta îi plătește vama.

d) **Șarpele** ca animal preponderent teluric, îmbracă valențele sacre în toate religiile lumii. Este o întruchipare a *dualismului* universal, dar în riturile funerare este asociat cu imaginea morții și reînvierii, fiind considerat o epifanie a strămoșilor mitici. Capătă și el atribute *psihopompe* în această situație, iar puterile sale magice de animal primordial duc la asocierea sa cu numeroase obiecte ritualice care îi preiau semnificațiile. Toate aceste animale mitice apar în timpul **Călătoriei** defunctului, atât în ipostaza de *obstacole* cât și de adjuvanți. Ele sunt considerate făpturi ce intermediază legătura dintre *Cer* și *Pământ*, distanța pe care *Sufletul* trebuie să o parcurgă pentru a avea acces în lumea de **Dincolo**. Înainte de a intra aici, se presupune că

Săracile moine lungi
Cum mărită mute-n dungi
Săracile moine late
Cum mărită mute-nflata.

(Asta iera pântru cele bogate și urâte.)

De la Maria Petrovan,
Dragomirești, 1980

Mărită-te horbolină
Nu șade fată bătrână
Că și dracu s-o-nsurat
Și tu nu te-ai măritat.

De la Maria Petrovan,
Dragomirești, 1980

Hore

A. 44

Măicuță când m-ai făcut

Măicuță când m-ai făcut
Mai bine ți-ai si făcut
Două fântânele răci
Între două dealuri săci.
Și din pticioarile mele
Scaune la fântânele

Iartă pă tătă lumea, da pă tine nu te ierta.

Și din mâna mea cea dreaptă
Un pahar de băut apă
Și din mâna mea stângă
Un stejar să-i țâie umbră
Cine, cum ar fi șezut
Apă bună-ar si băut
Și din gură-ar si grăit:
Cine-o făcut fântânile
Iartă-i, Doamne, păcatile
Ș-ai si măicuță iertată,
Nu de mine blăstămată,
Ș-ai si maică pominită,
Nu de mine suduită.

De la Anisăie Țicală, 38 de
ani, Dragomireși, 1980

**Colecția
GHEORGHE ROȘCA**

Colinde

A . 45

Coborât-o, coborât

Coborât-o, coborât,
Flori vinicioare lemn de măr
D-zecu pe-aist pământu

defunctul se oprește în *Câmpiile Cerului*, unde se eliberează definitiv de lumea din care provine, acceptându-și condiția de om mort. Acest loc este considerat un spațiu sacru intermediar unde *Sufletul* se integrează, pentru a putea să-și continue *Călătoria* spre tărâmul strămoșilor. *Sufletul* învață aici să aparțină noii lumi care i se deschide. Spațiul necunoscut este imaginat ca un paradis terestru, o grădină edenică în care spiritul câștigă eternitatea. E un sediu al transcendenței și al cunoașterii absolute. Ajuns aici se consideră că defunctul și-a încheiat pribegia, integrându-se în universul căruia va învăța să-i aparțină. Fondul ancestral al ridicării spre *Cer* a supraviețuit la români prin urcările periodice pe munte. Simbol al lui *axis mundi*, acesta permite comunicarea dintre nivelele cosmice. Această ascensiune va fi asimilată ulterior de către biserica creștină și o vom regăsi în imaginea pelerinajelor efectuate de către reprezentanții acesteia la locurile sfinte. Sesizăm că în cursul ritualului funerar arhaic nu apare judecarea morală propriu-zisă a sufletelor după moarte. Poporul român amintește de păcatele morților, acumulate în timpul vieții, însă nimeni nu îi așteaptă după moarte pentru a-i condamna sau absolvi. Această imagine se regăsește, însă în mitologia poporului egiptean. Români vor prelua această reprezentare a *Judecății de Apoi*, din lumea creștină și vor începe, astfel să-și imagineze cele două tărâmurii destinate sufletelor, *Raiul* și *Iadul*, în conformitate cu legile gândirii tradiționale. Fiecare religie și-a închipuit în mod diferit aceste lumi în care omul are acces doar în urma decesului. Ele trădează doctrinele care se află la baza diferitelor tipuri de religie. Deși în comunitățile românești din perioada precreștină, *Raiul* este o reprezentare cunoscută, nu este legată de cea propovăduită de lumea creștină, ci este pusă în legătură cu imaginea *vârstei de aur* a umanității din timpurile originare. Un alt aspect aflat în strânsă legătură cu concepția despre moarte în comunitățile tradiționale românești l-a reprezentat **Cultul Moșilor**, practicat regional și astăzi. El are rădăcini străvechi, reprezentând o reminiscență a respectului acordat strămoșilor de către societățile umane primitive. Acest cult a luat naștere inițial în colectivitățile totemice, care se considerau descendente

Foto F. Săteanu, Cimitirul vesel, Săpânța

Prieteni noi să-ți faci, dar nu-i uita pă ăiă vechi.

ale unui animal sau ale unei plante, insecte ori păsări. Ele constituiau imagini ale *strămoșului comun* de care își legau existența străvechile societăți umane. Amintirea lui era venerată, pentru a asigura binele descendenților săi. Acești *întemeieturi mitici* ale primelor comunități omenești se considera că aveau puterea de a interveni în activitățile întreprinse de urmași, protejându-i de eventualele efecte nedorite care s-ar fi putut abate asupra acestora. În **India** a fost atestată venerarea *părinților răposați*, cult ce a fost transmis ulterior în **Grecia** și **Roma**. Aici sufletele strămoșilor au devenit spirite protectoare ale căminului casnic și le erau consacrate comemorări speciale. Familiile vizitau cu aceste ocazii mormintele lor, închinându-le ofrande și jertfe. Cultul a căpătat o amploare deosebită în **Japonia** și **China**. Aici au fost ridicate *altare* speciale în cinstea defuncțiilor, unde se oficiau periodic rituri sacrificiale închinare acestora. Curajul militar japonez își află explicația aici, deoarece în timpul luptelor soldații considerau că *spiritele strămoșilor* se află alături de ei, căutând să le asigure victoria. Moartea nu îl schimbă automat în strămoș pe cel decedat. Modificarea are loc în urma riturilor funerare legate de ideea trecerii sufletului în lumea de Dincolo și de acceptare a sa în acest univers aparte. Pentru membrii străvechilor comunități **strămoșul** reprezenta o ființă care beneficia de puteri supraumane și la care colectivitatea se raporta. **Cultul strămoșilor** căuta să mulțumească sufletele răposate, să mențină legătura cu ele pentru a evita transformarea acestora în duhuri răzbunătoare, însă și pentru a le solicita intervenția atunci când nevoile o cer. Observăm faptul că spiritele defuncte erau considerate protectoare ale comunităților, dar puteau deveni ostile atunci când indivizii uitau să-și îndeplinească obligațiile față de ele. Poziția **strămoșilor** poate fi definită printr-o genealogie imaginară. Ei devin în această situație figuri mitice și transcendente sau reprezentări ale eroilor civilizatori. Un strămoș se credea că a lăsat și a transmis ceva descendenților, motiv pentru care aceștia îl cinsteau. și în vechile comunități predace a fost atestat cultul animalelor totem (*ursul, lupul, porcul etc.*), considerate probabil strămoși mitici ale acestora. Credința în NEMURIREA sufletului a fost cunoscută pe aceste meleaguri. De aici se desprinde ideea că, și în colectivitățile arhaice din aceste spații, *cultul strămoșilor* a fost practicat cu siguranță, mai ales în urma cuceririi romane. El s-a păstrat în societățile tradiționale românești prin **Cultul Moșilor**, care viza comemorarea periodică a tuturor răposaiților comunității. Cu acest prilej se aduceau numeroase ofrande sufletelor defuncte. *Această pomenire și jertfă care consta mai cu seamă în trimiterea de bucate și băuturi, precum și a unor obiecte menite pentru mâncare și de băut apă, pe la vecini, pe la neamuri și mai ales copiilor sărmani de sufletul morților se numește pretutindeni, în toate țările locuite de români, Moși.* (Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la români*, vol. II, p. 199) Fiecare anotimp sau sărbătoare importantă a calendarului popular presupunea cinstirea memoriei celor plecați. Astfel, s-au constituit zile speciale destinate comemorării lor, ocazie cu care membrii colectivităților tradiționale ofereau pomene felurite destinate acestor suflete.

Să luară, să dusără
Prin grădini și prin stuptini
La casa bogatului:
Gata-i prânzu, bogat, mare,
Gata-i, gata, nu-i de voi,
Că-i de domni mari ca și noi,
Să luară, să dusără,
La casa săracului
Gata-i prânzu sărac tare,
Gata-i gata, da-i puțanu
Hai, în casă, să prânzim
Să luară, să dusără,
Prin grădini și prin stuptini,
Uită-te Ioan, 'napoi
Pă drumu ce vinim noi.

*De la Iuănaș Pop,
Butcasa, 1973*

A. 46

Pe cununa dealului

Pe cununa dealului
Turtureaua me
Mărg frunzile Domnului,
Cu ostașii să-ntâlniră
Și așa se sfătuiră:
N-ați văzut, n-ați auzit,
N-ați văzut pe fiul sfânt,
Noi poate l-om fi văzut
Poate nu l-am cunoscut.
Hiul sfânt te-o cunoscut

Dorul târziu n-are putere de dor.